

УДК 631.15:658.27

Суска А.А.

кандидат економічних наук,
Член-кореспондент Академії економічних наук України,
завідувач кафедри деревооброблювальних
технологій та системотехніки лісового комплексу
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка

СУТНІСТЬ, МЕТОДИКА ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛІСУ ЯК ОБ'ЄКТА РИНКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

У статті розробляється й обґрунтовується методика оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу як нової для лісового сектору економіки України еколого-економічної системи, який визначає можливості об'єкта і перспективи становлення ринку за певного етноприродного й економічного зовнішнього середовища.

Ключові слова: соціально-екологічний потенціал, ринок соціально-екологічних послуг, комерційний баланс ринку, природні зони, оптимальна лісистість, оптимальна структура лісу, екологічна загроза, соціальна потреба, маркетингове середовище.

Suska A.A. СУЩНОСТЬ, МЕТОДИКА ОЦЕНКИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛЕСА КАК ОБЪЕКТА РЫНКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ УСЛУГ

В статье разрабатывается и обосновывается методика оценки коммерческого баланса рынка социально-экологических услуг леса как новой для лесного сектора экономики Украины эколого-экономической системы, которая определяет возможности и перспективы становления рынка при определенной этноприродной и экономической внешней среде.

Ключевые слова: социально-экологический потенциал, рынок социально-экологических услуг, коммерческий баланс рынка, природные зоны, оптимальная лесистость, оптимальная структура леса, экологическая угроза, социальная потребность, маркетинговая среда.

Suska A.A. THE ESSENCE, THE ASSESSING METHODOLOGY FOR THE SOCIO-ECOLOGICAL POTENTIAL OF THE FOREST AS THE OBJECT OF THE SOCIO-ECOLOGICAL SERVICES MARKET

The evaluative method for the commercial balance of the forest socio-ecological services market is estimated and substantiated in the article, as the new economic ecosystem for the Ukrainian forestry sector, which determines market development opportunities and prospects under certain external ethno-natural and economic conditions.

Keywords: socio-ecological potential, socio-ecological services market, commercial balance of the market, natural zones, optimal forests, optimal forest structure, ecological threat, social need, marketing environment.

Постановка проблеми. Розвиток економічного простору лісового сектору економіки України пов'язаний із капіталізацією соціально-екологічного потенціалу лісу, що викликає необхідність формування нових для лісового господарства України еколого-економічних систем, зокрема, ринку соціально-екологічних послуг лісу, об'єктом якого є особливий товар – соціально-екологічна послуга.

За відомими підходами до оцінки будь якого товарного ринку і прогнозування можливого попиту, специфіка об'єкта ринку соціально-екологічних послуг лісу – соціально-екологічна послуга, «виробника» товару – соціально-екологічний потенціал лісу та суб'єкти лісогосподарювання, а також неоднозначність сприйняття економічними суб'єктами інших галузей економіки та суб'єктами соціальної сфери (споживачами) політики щодо необхідності сплачувати певні кошти за користування природним ресурсом лісу, яким вони звикли користуватися безкоштовно, викликає необхідність розроблення методики оцінки комерційного балансу ринку як інструменту, що дасть змогу визначитися з можливостями і перспективами становлення ринку соціально-екологічних послуг лісу на певних етноприродних і економічних територіях. Методика оцінки комерційного балансу ринку спрямована на ті складники комплексу соціально-екологічних благ лісу, які за певних етноприродних і економічних особливостей територій можуть набувати попиту та бути об'єктом товарно-грошових відносин між суб'єктами лісогосподарювання – виробниками і суб'єктами інших галузей економіки та соціальної сфери – споживачами.

Проблема комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу полягає в тому, що його оцінка повинна виконуватися не тільки в напрямі визначення структури й обсягу такого ресурсу, а й у напрямі попиту на той чи інший вид соціально-екологічного ресурсу, який можливо сформувати в певному економічному та соціальному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема капіталізації соціально-екологічних благ лісу висвітлюється в багатьох відомих наукових працях. У дослідженнях [1] визначається, що туристичні фірми, які спеціалізуються на лісовому туризмі, понад 60% свого прибутку отримують завдяки соціально-екологічним функціям лісу. Саме свіже, насичене корисними сполуками повітря лісових територій, чудові лісові краєвиди, розмаїття рослинного і тваринного світу приваблює туристів та формує маркетингове середовище. Водночас суб'єкти лісогосподарювання вимушені нести певні збитки в підтриманні екосистеми в якісному, привабливому для туристів стані. Така проблемна ситуація може бути вирішена в площині товарно-грошових відносин між туристичними фірмами та суб'єктами лісогосподарювання. Стійкість і перспективи таких відносин може висвітлити саме комерційний баланс між можливим обсягом і попитом.

За твердженням [2], соціально-екологічний ресурс лісу як загальнонародне благо може бути об'єктом капіталізації для тих суб'єктів господарювання, які від використання такого ресурсу отримують додатковий прибуток. Такі споживачі повинні сплачувати суб'єктам лісогосподарювання платню у вигляді ренти за користування цими природними ресурсами.

У роботах [3] наголошується про те, що комерційна спрямованість використання соціально-екологічних благ лісу можлива тільки за умов сертифікованих лісових господарств, де використання як матеріальних, так і нематеріальних благ лісу проводиться за концепцією сталого природокористування. Такі підходи дають змогу постійно підтримувати комерційний баланс між ресурсними можливостями й обсягом споживання.

За дослідженнями [4], природа, зокрема ліс, не спроможна самостійно набувати тієї споживчої вартості, яка має попит на тих чи інших етноприродних чи економічних територіях. Саме людина повинна забезпечити оптимальну лісистість та оптимальну структуру лісів під економічне та соціальне замовлення, що дасть змогу надавати якісні послуги в потрібному обсязі і потрібного асортименту.

За твердженням [5], рівень соціально-екологічного потенціалу лісу залежить від рівня матеріального навантаження, обсягів вилученої деревини. Це визначальний фактор щодо забезпечення необхідного комерційного балансу.

В роботах [6, 7] обґрунтовується, що капіталізація нематеріального складника природного ресурсу лісу значною мірою покращує інвестиційний клімат у лісовому секторі економіки. Терміни повернення екологічних інвестицій (інвестиції в розвиток соціально-екологічного ресурсу) значно менші, ніж терміни повернення фінансових і матеріальних засобів, які вкладені у вирощування деревини. Вони стверджують, що за концепцією сталого розвитку, яка декларується на рівні політики лісогосподарювання, за певного попиту на соціально-екологічні послуги можливий зсув структури лісового виробництва, бодай на регіональному рівні, в бік капіталізації нематеріальних благ лісу. Це може викликати необхідність коригувань планів відновлення лісів щодо структури породного складу насаджень та просторового розміщення ділянок нових насаджень.

Існує думка [8], що взаємодія між суспільними інститутами і суб'єктами лісового сектору відбувається головним чином у двох напрямках: політичному та ринковому. Потреби в ринковій продукції виражаються у ринковому вимірі, тоді як більшість інших вимог, що декларуються лісовому сектору, відображаються в урядовій політиці та постановках. Крім того, між суспільством і лісовим сектором економіки існують прямі зв'язки, які віддзеркалюються, наприклад, у корпоративній соціальній відповідальності.

Така думка націлює на необхідність наближення політичних регуляторів лісокористування до умов ринкових перетворень і активізації суспільного руху щодо охорони навколишнього середовища.

Відомі ґрунтовні дослідження [9-10], які доводять те, що капіталізація соціально-екологічних благ лісу – це шлях до гармонійного поєднання природних, економічних і соціальних інтересів, які полягають у можливості збереження лісів, отримання певних економічних вигод і задоволення цілого комплексу соціальних потреб. Водночас соціально-екологічний потенціал можливо ефективно реалізувати за глибокого дослідження комплексу соціально-екологічних потреб того чи іншого регіону, який значною мірою визначається етноприродним та економічним середовищем.

З наведених досліджень щодо вирішення проблеми капіталізації соціально-екологічних благ лісу шляхом формування ринку соціально-екологічних послуг витікає те, що важливою передумовою становлення ринку є відповідний комерційний баланс

ринку, важливим складником є загальний обсяг лісових ресурсів. За даними державного обліку лісів станом на 2016 рік, площа земель лісового фонду України становила 10,8 млн га, в тому числі вкрито лісами понад 9,6 млн га, що становить близько 15,9% загальної території держави.

Проте, розглядаючи проблему лісистості, багато дослідників лісів сходяться на думці, що не варто орієнтуватися на загальне числове значення лісистості. За твердженням [11], завдання організації полягає у формуванні оптимальної лісистості території держави, що зводиться не до загального валу, а до визначення лісистості на екологічно і соціально напружених територіях. Він обґрунтував показники оптимальної лісистості деяких екологічно і соціально напружених територій: території, де є небезпека повеней, а також береги річок і водоймищ – оптимальна лісистість 37%; території, де можливі селеві потоки та зсуви ґрунту – 32%; території небезпеки витряної ерозії ґрунтів – 28%; території «зелених зон» (території населених пунктів) – 13%; позахисні території 6%; пришляхові території – 1%.

Наведені показники щодо відсотку залісення соціально й екологічно напружених територій потрібно вважати усередненими. Географічне положення території, клімат, рельєф місцевості, ґрунтові води можуть впливати на лісовий оптимум таких територій. За дослідженнями [12], оптимальна лісистість заплави Сів. Дінця становить 60,3%, Псла – 35,4%, Ворскли – 40,4%, а мінімально необхідна лісистість безлісних ділянок заплави має сягати 15-20%.

Визначається, що максимальне збільшення підземного живлення рік відбувається не за 100% лісистості, а за меншої: у Поліссі – 45-60%, у лісостепу – 20-40%, у степу – 15-19%, тобто збільшення лісистості понад цих значень не приводить до збільшення водоохоронної ролі лісу [13].

Результати досліджень Українського науково-дослідного інституту лісового господарства щодо оптимальної лісистості адміністративних територій України дають змогу дійти висновку, що лісистість всіх адміністративних територій, крім Чернівецької області, не досягає оптимуму, при цьому в більшості областей для досягнення оптимального залісення необхідно збільшувати землі лісового фонду або залучати сільськогосподарські та інші землі. Для ринку соціально-екологічних послуг лісу збільшення лісових площ визначає додаткові джерела наповнення ринку товаром, а досягнення оптимуму лісистості на спеціальних територіях впливає на «якість» товару – досягається максимальний прояв екологічних і соціальних благ лісу.

Оптимізація лісистості територій природних зон дає впевненість у тому, що регіональні ринки соціально-екологічних послуг будуть мати надійне джерело «якісного» товару. Водночас потрібно враховувати те, що за широкого товарного асортименту (комплекс соціально-екологічних користостей лісу сьогодні нараховує понад 150 видів і має стійку тенденцію до збільшення) етноприродні особливості регіону та економічна ситуація в ньому можуть впливати на формування попиту саме на конкретні види соціально-екологічних послуг. Такі послуги можуть якісно задовольнити саме конкретні породи дерев. Тому поряд із кількісними показниками аналіз стану соціально-екологічного потенціалу лісів повинен торкатися структури лісів щодо порід і віку дерев.

Оптимальна структура лісу – це такий стан лісу, за якого створюються максимальні можливості для найбільш повного задоволення потреб народного гос-

подарства в деревині, ресурсах недеревної рослинності, соціальних та екологічних функціях лісових насаджень за мінімальних затрат на їхнє використання, охорону і відновлення.

Комерційний баланс ринку соціально-екологічних послуг лісу значною мірою пов'язаний з екологічною, соціальною і економічною ситуацією територій, що і визначає рівень екологічної безпеки на цих територіях. Саме ця ситуація генерує відповідний комплекс потреб на соціально-екологічні властивості лісу, саме такі властивості можуть користуватися попитом, тобто набувати форми товару і бути об'єктом регіонального ринку соціально-екологічних послуг лісу, формувати маркетингове середовище ринку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вихідним моментом таких досліджень, на думку автора статті, повинні бути напрацювання щодо розроблення й обґрунтування методика оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу як нової для лісового сектору економіки України еколого-економічної системи, що визначає можливості і перспективи становлення ринку за певного етноприродного й економічного зовнішнього середовища.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення методики оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу, що дасть змогу визначитися з перспективами щодо становлення і функціонування ринку на цих природних територіях. Для досягнення мети необхідно вирі-

шити такі завдання: провести аналіз і оцінку рівня лісистості та структури лісів за породами і віком дерев природних зон України; визначити екологічні проблеми і соціальні потреби, які можуть бути локалізовані (усунуті) та задоволені шляхом використання соціально-екологічних функцій лісу, оцінити перспективи природних зон України щодо формування регіональних ринків соціально-екологічних послуг лісу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження дають змогу запропонувати методику оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу як комплексної, системної категорії, яка поєднує можливості лісу щодо генерування необхідного обсягу якісних послуг, певного асортименту (пропозиції) і рівень готовності економічних та соціальних агентів певних територій платити за такі послуги (попит). Аналіз і оцінку комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу доцільно починати з дослідження соціально-екологічного стану території, на яких можливе формування такого товарного ринку. Результати досліджень можуть дати можливість визначитися як з екологічними проблемами, так і з пакетом соціальних замовлень населення територій, а також структурувати ці аспекти за рівнем небезпеки і ступенем важливості. Це і визначає можливий попит як складник комерційного балансу і перспективи ринкових зрушень щодо використання соціально-екологічного потенціалу лісів. Ринкові перспективи щодо попиту

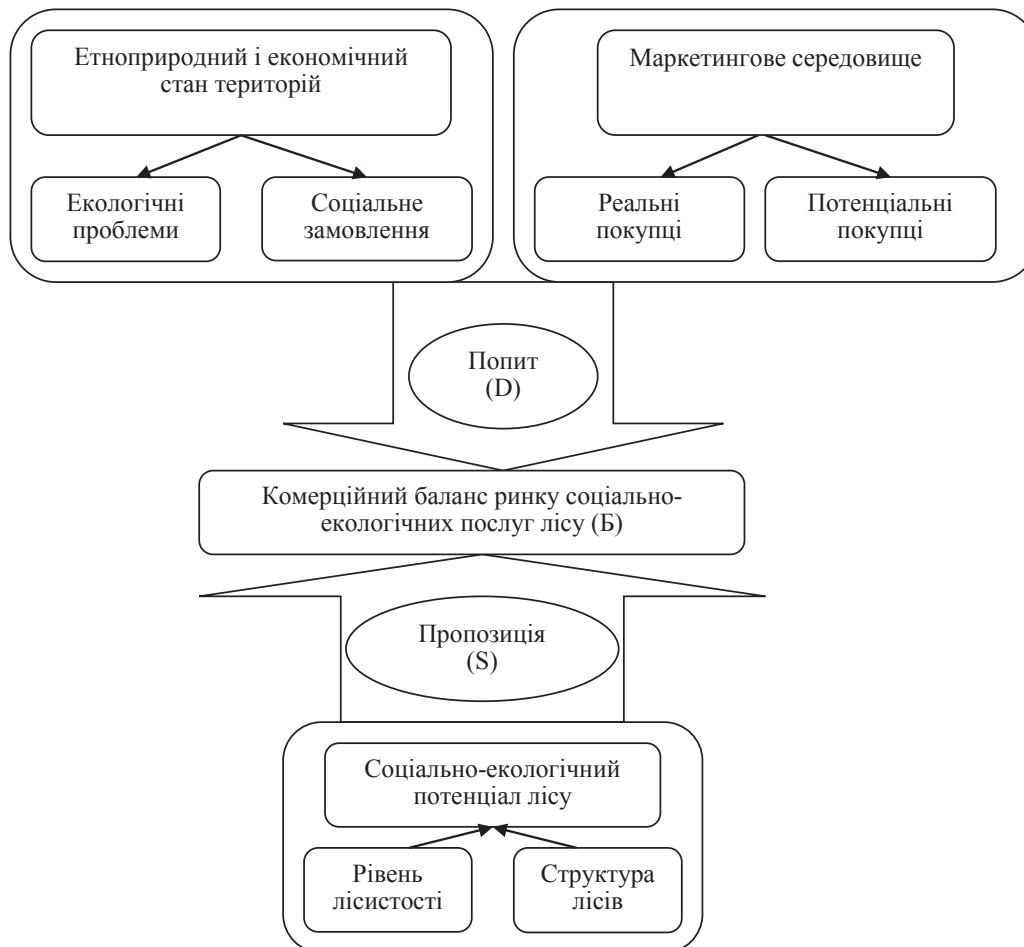

Рис. 1. Методика оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу

можуть набути реальних ринкових проявів, якщо визначитися з можливостями лісів (пропозиціями) щодо рішення екологічних проблем і задоволення екологічних потреб. Такі можливості (пропозиції) як складник комерційного балансу лісу значною мірою визначаються рівнем лісистості території (є певним показником обсягу ринку) і структурою лісів за породами та віком деревини (є певним показником можливого товарного асортименту ринку).

Соціально-екологічні можливості (ресурс) лісів можуть набути форми товару, якщо на них існує (сформовано) попит (маркетингове середовище).

Тобто існують реальні і потенціальні споживачі, які розуміють підприємницькі та соціальні вигоди від споживання такого ресурсу і готові за це платити (рис. 1).

Наведена методика дає можливість визначитися з комерційним балансом забезпечення ринку за фізичним (кількісними) вимірами як за i -тим видом послуг (A_i) ($i = 1, 2, \dots, p - 1, p$), так і за загальним комерційним балансом ринку соціально-екологічних послуг (A^*), якщо визначитися з часткою того чи іншого виду послуг у загальному обсязі ринку (α_i).

Тобто якщо на певних територіях сформований або прогнозується попит на i -тий вид послуг (D_i) у визначених одиницях виміру, а ліс може генерувати якісні послуги i -того виду (S_i) у таких же одиницях виміру, то баланс забезпечення ринку i -тим видом послуг визначається за виразом:

$$A_i = D_i - S_i. \quad (1)$$

Якщо отриманий результат буде з позначкою «-», то соціально-екологічний ресурс лісу цих територій на момент дослідження не може задовольнити попит (дефіцит); якщо з позначкою «+» (надлишок), то є перспективи розвитку ринку за умов активного впровадження маркетингових заходів.

Відповідно загальний комерційний баланс ринку визначається за виразом:

$$A^* = \sum_{i=1}^n \alpha_i * A_i \quad (2)$$

Реалізація розробленої методики дасть можливість визначитися з реальними можливостями і перспективами капіталізації соціально-екологічних благ лісів на певних етноприродних і економічних територіях, тобто з перспективами становлення і функціонування ринку соціально-екологічних послуг.

Висновки з проведеного дослідження. За допомогою досліджень розроблена методика оцінки комерційного балансу ринку соціально-екологічних послуг лісу, яка дає змогу поєднати кількісно-якісні характеристики потенціалу з можливостями його капіталізації залежно від етноприродного й економічного середовища на певних територіях, тобто дає змогу визначитися з можливостями і перспективами регіональних ринків соціально-екологічних послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Antonenko I. Renta turystyczna w sferze / I. Antonenko, A. Ochrimenko // Międzynarodowej zasobow lesnych: konferencji Naukowej nt: «Rola turystyki strategii i polityce rozwoju gospodarki regionalnej». – Gdansk, 2006. – S. 477-483.
2. Berg A. Threatened plant, animal, and fungus species in Swedish forests: distribution and habitat associations / A. Btrg. B. Ehnstrom, L. Gustafsson // Conservation Biologi / – 1994. – № 8. – S. 718-731.
3. Davies S. Private Finance Initiative (PF) and Public Partnerships (PPPs) / S. Davies // Definitions and Sources – Cardiff University: Working Paper Series, 2003. 139 s.
4. Hawken P. Natural capitalism: Creating the Next Industrial revolution / P. Hawken, A. Lovins, L. Lovins. – Brown: Little, 1999. – 416 s.
5. Isaak R. Green Logis: Ecopreneurship, Theory and Ethics // R. Isaak. – Sheffield Greenleaf, 1998. – 144 s.
6. Markusen A. Sticky laces in slippery space: the political economy of postwar fats – groft regions / A. Markusen // Working paper. – 1994. – № 79. – S. 24-31.
7. Минц А.А. Экономическая оценка естественных ресурсов. Научно-методические проблемы учета географических различий в эффективности использования [перев. с англ. Е. Кулиш] / А.А. Минц. – М.: Мысль, 1972. – 303 с.
8. Антоненко І.Я. Механізми модернізації інституціонального середовища лісо-ресурсного розвитку / І.Я. Антоненко, О.І. Дробот // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. Наук. пр. – К.: РВПС України НАН України. 2010 – № 13 04. – С. 7-12.
9. Мишенин Е.В. Эколого-экономические проблемы природопользования в лесном комплексе / Е. В. Мишенин. – Суми.: Мрія, 1998 – 272 с.
10. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / М.С. Нудельман. – К.: Наукова думка. 1987. – 132 с.
11. Молчанов А.А. Оптимальная лесистость / А.А. Молчанов. – М.: Наука, 1966. – 210 с.
12. Ткач В.П. Заплавні ліси лівобережної України та наукові основи господарювання в них / В.П. Ткач. -Автореф. дис. ... д-ра с.-г. наук: 06.03.03 / – Л.: УДЛТУ 1999. – 36 с.
13. Михович А.И. О гидрологических критериях оптимальной лесистости / А.Г. Михович // Лесоводство и агролесомелиорация. – К.: Урожай, 1972. – Вып. 29. – С. 3-9.